

Վարդան ԱՌՈՅԱՆ

Քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

2002 թ. ավարտել է ԵՊՏԻ-ն (այժմ՝ ՀՊՏՀ), 2010 թ.՝ եւս քաղաքական դասընթացների երեւանյան դպրոցը, 2015 թ.՝ ՀՀ ԱԳՆ դիվանագիտական դպրոցը: 2004 թ.-ին ստացել է գիտությունների թեկնածուի, 2018 թ.՝ դոկտորի գիտական աստիճան: 2018 թ.-ից առ այսօր ՀՊՏՀ «Ամբերդ» հեղափոխական կենտրոնի տնօրենի տեղակալ-ավագ փորձագետ է: 2012 թ.-ից մինչ օրս դասավանդում է ՀՊՏՀ իրավագիտության և քաղաքագիտության ամբիոնում: Հեղինակ է 60-ից ավելի գիտական հրատարակումների:

ՄԵԾ ԿԵՐՊԱՓՈԽՈՒՄ.

ԹՎԱՅԻՆ ԱՊԱԳԱՅԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ

Հիմնաբառեր. թվային ապագա, արհեստական բանականություն, ազգային անվտանգություն, տեխնոքաղաքակրթություն

XXI դարի աննախադեպ արագությամբ զարգացող գործընթացներն ակադեմիական և փորձագիտական շրջանակները հաճախ բնութագրում են VUCA¹ եզրույթով, որը ենթադրում է հարափոփոխություն, անկայունություն, բարդություն և ոչ միանշանակություն: Ակնհայտ է, որ այս ֆենոմենը մեծապես պայմանավորված է վերջին տասնամյակներում տեխնոլոգիաների ոլորտում արձանագրվող աննախադեպ նվաճումների ազդեցությամբ, որոնք ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ներգործում են մարդու, հասարակության և պետության կենսագործունեության բազմաթիվ ոլորտների վրա: Մարդկային քաղաքակրթությունը խելահեղ արագությամբ թևակոխում է տեխնոլոգիական աննախադեպ փոխակերպումների և պատմական զարգացման որակապես նոր դարաշրջան, որը հավակնում է բովանդակային վերափոխման ենթարկել մարդկանց կենսակերպն ու աշխարհընկալումը: Այս գործընթացն ուղեկցվում է արհեստական բանականության, ռոբոտատեխնիկայի, համացանցային ենթակառուցվածքների, նանոտեխնոլոգիաների, կենսատեխնոլոգիաների, էներգետիկայի, տրանսպորտային ինքնավար համակարգերի, քվանտային հաշվարկների և բազմաթիվ այլ ոլորտներում նորարարություններով և մարդու գիտական մտքի բեկումնային նվաճումներով: Վերոնշյալ գլոբալ կերպափոխումը գերմանացի հայտնի տնտեսագետ, Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի հիմնադիր Կլաուս Շվաբն անվանում է «**Չորրորդ արդյունաբերական հեղափոխություն**»²:

¹ Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity.
² Stü The Fourth Industrial Revolution, by Klaus Schwab // URL: <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab>

Հարկ է նշել, որ «Չորրորդ արդյունաբերական հեղափոխությունը» (ՉԱՀ) բազմաթիվ անորոշություններ է առաջ բերում ոչ միայն տեխնոլոգիական, այլև պետության և հասարակության տնտեսական, քաղաքական ու սոցիալական ոլորտների ապագային առնչվող հարցերում: Որպես վերազգային բնույթի երևույթ՝ ՉԱՀ-ն ի հայտ է բերում ինչպես նոր մարտահրավերներ, այնպես էլ ֆանտաստիկ հնարավորություններ: Ստեղծված իրավիճակը քաղաքական վերնախավերի և որոշում կայացնողների առջև բարդագույն խնդիր է դնում՝ նույնականացնել դրա հետ կապված հնարավոր ռիսկերը և մշակվող ու իրականացվող քաղաքականության մեջ հաշվի առնել սպասվող բազմաշերտ ու բազմամակարդակ փոփոխությունների ազդեցությունը մարդու, հասարակության, պետության, այդ թվում՝ ժողովրդավարական ինստիտուտների, քաղաքացիական ազատությունների, հանրային քաղաքականության, տնտեսության, կրիտիկական ենթակառուցվածքների անվտանգության ապահովման և միջազգային հարաբերությունների վրա:

Այս առումով, ակադեմիական գրականության մեջ էվոլյուցիոն նոր մակարդակ թևակոխելու հարցի վերաբերյալ առկա են ինչպես լավատեսական, այնպես էլ տագնապային մոտեցումներ: Այսպես՝ լավատեսական մոտեցման կողմնակիցները կենտրոնանում են այն հնարավորությունների վրա, որոնք ստեղծվում են նման տեխնոլոգիաների զարգացման արդյունքում, այդ թվում՝ կրթության, առողջապահության, տնտեսության, բնապահպանության կամ տիեզերքի ուսումնասիրության ոլորտներում: Մյուսներն էլ, որոնց պայմանական անվանում են «ալարմիստներ», այս գործընթացներում մեծ ռիսկեր են տեսնում՝ մատնանշելով արհեստական բանականության՝ ապագայում մարդու վերահսկողությունից դուրս գալու հնարավորությունը կամ, այսպես կոչված, «թվային ստրկության», «թվային գաղութացման», «թվային ամբողջատիրության» վտանգները, որոնց սցենարներով հասարակությունների վրա կարող են տեղային վերահսկողություն սահմանել գերժամանակակից տեխնոլոգիաներին և դրանց կառավարման լծակներին տիրապետող շրջանակները:

Ընդհանուր առմամբ, արհեստական բանականության զարգացման և մարդկային քաղաքակրթության վրա տեխնոլոգիաների ազդեցության վերաբերյալ ակադեմիական հանրայնում առկա կարծիքները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք խմբի.

- **լավաբեհեթեր**, որոնց կարծիքով, թվային կյանքը մարդկային քաղաքակրթության էվոլյուցիայի հերթական փուլն է, որի դրական արդյունքները կասկած չեն հարուցում,
- **զգուշավորներ**, ըստ որոնց, թեև առկա են որոշակի ռիսկեր, սակայն դրանք ներկա պահին վերահսկելի են, հետևաբար՝ անհանգստանալու կարիք չկա,
- **ահազանգողներ**, որոնց դիտարկմամբ, արդեն մոտակա տասնամյակներում մարդկությունը արհեստական բանականության զարգացման ոլորտում աննախադեպ նվաճումներ կունենա, սակայն դրանց ազդեցությունն ու հետևանքները հաշվարկված չեն, ուստի առկա են մեծ ռիսկեր, և անհրաժեշտ է պատրաստ լինել վտանգավոր զարգացումների:

Քննարկվող հարցի համատեքստում տեղին է հիշատակել հայտնի քաղաքագետ, ԱՄՆ նախկին պետքարտուղար, ԱՄՆ նախագահի ազգային անվտանգության հարցերով նախկին խորհրդական, Նոբելյան մրցանակակիր Հենրի Բիսինգերի 2018 թ. հունիսին «The Atlantic» ամսագրում հրապարակված՝ «Ինչպես է ավարտվում Լուսավորության դարաշրջանը» հոդվածում տեղ գտած մտահոգությունները: Վերջինս զգուշացնում է, որ մարդկությունը փիլիսոփայորեն և գիտակցապես պատրաստ չէ արհեստական բանականության տեխնոլոգիաների զարգացմանը, սրընթաց տեխնոլոգիական հեղափոխության ազդեցությամբ գործող աշխարհակարգը փոխակերպվում է, ինչի հետևանքները մենք դեռ չենք գիտակցում: Արդյունքում, ըստ նրա, կարող է ի հայտ գալ նոր աշխարհ, որը հենվում է մեքենաների վրա և ղեկավարվում ոչ թե էթիկական և փիլիսոփայական նորմերով, այլ տվյալներով և ալգորիթմերով: Նրա խոսքով՝ համացանցի օգտատերերի համար կարևոր է տեղեկության ստացումը, այլ ոչ թե դրա համատեքստն ու նշանակությունը: Վերջիններս հազվադեպ են հե-

տաքրքրվում պատմությամբ և փիլիսոփայությամբ: Որպես կանոն, նրանց անհրաժեշտ են գործնական կարիքներին առնչվող տվյալներ: Որոնողական համակարգերի ալգորիթմները ձեռք են բերում օգտատերերի նախապատվությունները կանխատեսելու հնարավորություն, ինչը թույլ է տալիս քաղաքական կամ առևտրային նպատակով անհատականացնել տվյալները և ներկայացնել շահագրգիռ անձանց: Ճշմարտությունը դառնում է հարաբերական: Քիսինջերը նաև զգուշացնում է, որ տեղեկատվությունը սպառնում է հաղթել գիտակցությանը³:

Կիսելով հայտնի քաղաքագետի մտահոգությունը՝ հավելենք, որ սկիզբ առած գործընթացներին առնչվող խնդիրների վերաբերյալ ինչպես համաշխարհային հանրային կողմից, այնպես էլ առանձին երկրների մակարդակով հայեցակարգային տեսլական չձևավորելու, համապատասխան հաշվարկված քաղաքականություն չմշակելու և չիրականացնելու պարագայում մասնավորապես՝ արհեստական բանականության սրընթաց զարգացումը կարող է ունենալ Պանդորայի արկղը բացելու էֆեկտ, որի հետևանքներն անկանխատեսելի կարող են լինել թե՛ առանձին երկրների ու հասարակությունների, թե՛ ընդհանրապես մարդկային քաղաքակրթության համար: Բնականաբար, խոսքը չի վերաբերում տեխնոլոգիական առաջընթացից հրաժարվելուն, ինչն ինքնին հնարավոր չէ, այլ սպասվող բացասական հետևանքների մեղմմանը: Ակնհայտ է, որ արհեստական բանականության օգնությամբ մարդկությունը հնարավորություն է ստանում լուծելու բազմաթիվ համաշխարհային և տեղային հիմնախնդիրներ, սակայն, միաժամանակ, վերահսկելի զարգացում ապահովող կառուցակարգերի բացակայությունը լայն շրջանում ազդեցություն կարող է ունենալ տարբեր ոլորտների, այդ թվում՝ աշխատաշուկայի վրա: Ակնկալվում է, որ արդեն առաջիկա տասնամյակներին ռոբոտատեխնիկական այնքան կզարգանա, որ ի վիճակի կլինի բազմաթիվ ոլորտներում

փոխարինելու մարդուն: Օրինակ՝ տաքսու և բեռնատար ավտոմեքենաների վարորդների աշխատանքը, որ բազմաթիվ երկրներում համարվում է ամենաշատ զբաղվածություն ապահովող ոլորտներից մեկը, դիսկային գոտում է և ինքնավար կառավարվող մեքենաների լայն տարածման դեպքում առաջիկա տասնամյակներում կարող է վերանալ⁴: Անշուշտ, կառաջանան նաև նոր մասնագիտություններ, կմեծանա արդեն գոյություն ունեցող որոշ մասնագիտությունների պահանջարկը (օրինակ՝ ռոբոտների վերանորոգում, SS և այլն), որոնց արդյունքում թեև որոշակիորեն կմեղմվի, սակայն, այդուհանդերձ, ամբողջովին չի լուծվի զբաղվածության խնդիրը: Այս մարտահրավերը նոր պահանջներ է առաջադրում նաև գիտակրթական ոլորտի պատասխանատուներին, որոնց համար օրախնդիր են այսօրվանից ևեթ ապագային միտված մասնագիտություններով կադրերի պատրաստումը, կրթական համակարգերի ու ենթակառուցվածքների արդիականացումը՝ շեշտադրելով նաև շարունակական կրթության, լրացուցիչ հմտությունների ձեռքբերման և վերապատրաստման գործընթացները: Այս առումով, անհրաժեշտ է նաև, որ պետական քաղաքականությունը միտված լինի ոչ թե ցածր որակավորում ունեցող աշխատուժի վրա հիմնված տնտեսական համակարգի կամ արդյունահանող արդյունաբերության ձևավորմանն ու պահպանմանը, այլ նոր տեխնոլոգիաների և նորարարության ոլորտներում միջազգային մակարդակում մրցակցելու ընդունակ տնտեսական համակարգի ձևավորմանը: Կասկած չկա, որ սրանք որոշում կայացնողների առջև ծառայած բարդագույն խնդիրներից են:

Փաստ է, որ ժամանակակից տեխնոլոգիաները փոփոխում են նաև հասարակության սոցիալական փոխգործակցության բովանդակությունը: Ներկայում աշխարհի բնակչության ավելի քան 1/3-ն օգտվում է սոցիալական մեդիայի հարթակներից՝ այլոց հետ կապ հաստատելու, կրթվելու և տեղեկության փոխանակման

³ Sfn Kissinger H., How the Enlightenment Ends // The Atlantic magazine (June, 2018). URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/06/henry-kissinger-ai-could-mean-the-end-of-human-history/559124/>

⁴ Sfn Herweijer C., Combes B., Johnson L., McCargow R., Bhardwaj S., Jackson B., Ramchandani P. // Enabling a sustainable Fourth Industrial Revolution: how G20 countries can create the conditions for emerging technologies to benefit people and the planet. Economics Discussion Papers, No 2018-32, Kiel Institute for the World Economy. URL: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2018-32>

համար: Տվյալների հավաքագրման արագությունը վերջին տարիներին նույնպես սրընթաց աճում է: Այսպես՝ եթե 1995 թ. համացանցից օգտվողների թիվն աշխարհի բնակչության 1 տոկոսից էլ փոքր էր, ապա արդեն 2018-ին այդ ցուցանիշը գերազանցեց 50 տոկոսը: Այժմ աշխարհում ավելի քան 4,3 միլիարդ մարդ օգտվում է համացանցի³: Թվային տեխնոլոգիաները և սոցիալական մեդիայում տեղեկատվության փոխանակման շարժընթացը հնարավորություն են ընձեռում պատմության մեջ աննախադեպ արագությամբ իրագործելու միջմշակութային փոխճանաչում, ներթափանցում, փոխազդեցություն ու համախմբում:

Հաշվի առնելով այն, որ դեռևս հայտնի չէ, թե ինչ նոր գիտելիքների շտեմարաններ կբացահայտեն ապագայի թվային տեխնոլոգիաները, ներկա պահին դժվար է ճշգրտորեն կանխատեսել, առավել ևս՝ գնահատել դրանց ազդեցության մակարդակը հասարակության, ինչպես նաև պետության քաղաքական, սոցիալական ու տնտեսական համակարգերի և գործընթացների վրա: Այնուամենայնիվ, կարելի է վստահորեն նշել, որ ապագայում գիտելիքաստեղծ համակարգերը շարունակելու են առանցքային դերակատարում ունենալ մարդկային քաղաքակրթության զարգացումն ապահովելու գործում: Այս առումով, գիտելիքի ստեղծման և պահպանման համակարգերն ու ինստիտուտները մշտապես կարոտ են պետական առանձնահատուկ մոտեցման: Ընդհանուր և արհեստավարժ գիտելիքի, ինչպես նաև վերջիններիս ստեղծման, պահպանման, փոխանցման ու կիրառման փոխկապակցված արդյունավետ համակարգն առանցքային նշանակություն ունի նաև պետության անվտանգությունն ու կայուն զարգացումը ապահովելու գործում:

Այսպիսով՝ մարդկությունը տեխնոքաղաքակրթական Մեծ կերպափոխման նախաշեմին է: Փոխառելով իտալացի հայտնի իմաստասեր Անտոնիո Գրամշիի հայտնի խոսքը՝ ևս մեկ անգամ հիշեցնենք՝ հին աշխարհը մեռնում է, բայց նորը դեռ չի ծնվել: Ինչ քայլեր են ձեռնարկում առանձին երկրներ սպասվող մարտահրավեր-

ներին դիմագրելու և բրիտանացի հայտնի գրող Ջորջ Օրուելի «1984» հակաուտոպիական վեպում նկարագրված իրականությունից խուսափելու համար, առանձին քննարկման առկա է, սակայն Հայաստանի և մեր հանրության համար օրվա հրամայականն է պատրաստվել նոր աշխարհակարգին ու ապագայի հնարավոր սցենարներին: Այս համատեքստում յուրաքանչյուր պետության համար առանձնահատուկ հրատապություն է ստանում չինական մոտեցումը, որը ռազմավարությունը բնութագրում է որպես ապագայի զավթում և վերջինիս օգտագործում սեփական նպատակների համար: Եվ այստեղ հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք Հայաստանը պատրաստ է թվային ապագային: Մենք, որպես պետություն և հավաքականություն, արդյո՞ք ունենք ձևակերպված հայեցակարգային մոտեցումներ, ռազմավարական տեսլական, որոնք թույլ կտան ապահովել մեր արժանավայել տեղն ու դիրքը ձևավորվող աշխարհակարգում: Պատրաստ են, արդյո՞ք, մեր պետական ինստիտուտները դիմագրավելու նորագույն մարտահրավերները: Արդյո՞ք բավարար մակարդակի վրա է գիտություն-քաղաքականություն կապն ու փոխգործակցությունը՝ առաջին աշխարհի երկրներից անհուսալորեն հետ չմնալու և Երկիր մոլորակի քաղաքակրթական հետնախորշերում չհայտնվելու համար: Արդյո՞ք Հայաստանի պետական կառավարման, այդ թվում՝ ակադեմիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և ազգային անվտանգության համակարգերը պատրաստ են թվային ապագային: Եվ, վերջապես, ապագային պատրաստվելու խնդիրներում ճիշտ է լինելու մեր քաղաքական վերնախավի, պետական կառավարման համակարգի, ակադեմիական, փորձագիտական հանրույթի և բովանդակ հայության, այսպես կոչված, *modus operandi*-ն: Սրանք ռազմավարական բնույթի հարցեր են, որոնք թեև պետք է արծարծեն և ուսումնասիրեն ակադեմիական շրջանակները, սակայն դրանց վերաբերյալ հայեցակարգային տեսլականի ձևավորումն ու համապատասխան լուծումների առաջադրումը, նախ և առաջ, քաղաքական վերնախավի տիրույթում են:

³ Stū Internet live stats. URL: <https://www.internetlivestats.com/>